

ÎNTREBĂRI NEREUȘITE SAU CUM POȚI RATA UN INTERVIU?

Unsuccessful Questions or How One Can Fail an Interview

Carmen NEAMȚU¹

Abstract

The paper presents some advice and rules of a good interview, taking into consideration the gathering and editing of the final article. A good interview cultivates the right dosage between discretion and challenge as shown in the examples of the analysis.

Keywords: interview, questions, article, challenge, analysis.

Întrebările nereușite nu-l ocolesc nici pe ziaristul începător, care învață din mers tehnicile interviurii, nici pe jurnalistul cu experiență, care poate cădea în banal, sclav al obișnuințelor sale de-a lungul anilor. Întrebările proaste sunt cele care jignesc invitatul, dar și cele care izvorăsc dintr-o nedocumentare a jurnalistului, cum ar fi: „*Domnule XY, vă rog să ne spuneți două-trei cuvinte despre dumneavoastră*” sau „*Ce mai faceți?*”, „*Cum o mai duceți?*” Nevrând să fie mai prejos decât invitații lor, jurnaliștii afișează „un aer de exegeți ad-hoc, dornici să pronunțe fraze memorabile, iar nu să pună în valoare știința de carte ori inteligența invitaților”¹. În acest sens, iată un exemplu de întrebare adresată de George Arion scriitorului C-tin Țoiu: „*V-ați născut în 1923, m-am născut în 1946. Ce ați făcut până când am devenit colegi de planetă, domnule C-tin Țoiu? Cum v-a înrăurit familia? Dar contextul istoric? V-a fost împedat drumul pe care doriți să mergeți? Ați avut modele? Ați determinat ceva, cineva, destinul în mod hotărâtor? Ați avut o existență lineară? Ați cunoscut rupturi? Tânărul care ați fost l-ar privi cu simpatie pe cel care sunteți astăzi? Cel care sunteți astăzi l-ar judeca pe tânărul care ați fost?*” (George Arion, **O istorie a societății românești contemporane în interviuri**, Ed. „Premiile Flacăra”, București, 2005, p.538). Toate aceste întrebări în lanț puteau foarte bine să fie puse pe rând, toate la timpul lor. Simpla lor cumulare nu face decât să-l deruteze pe invitat, care nu mai știe la ce să răspundă. Iar cititorul pierde șirul curiozităților, fiind bombardat de întrebări greu de urmărit, care nu curg firesc, din răspunsul interviuatului.

Interviewatorul orgolios comentator

O altă tendință în interviu este aceea a jurnalistului care nu suportă să pună doar întrebările, el își dorește să comenteze, să-și exprime opiniile orgolios, uitând că interlocutorul său este „vedeta” de la care publicul așteaptă răspunsuri. Ziaristul cade deseori în capcana frazelor arborescente, cu multe subordonate, făcând din interviu un exercițiu dificil de urmărit. Din rețeta interviului nu lipsesc clișeele în detrimentul originalului în exprimare („*Domnule X, se vede cu ochiul liber că ...*”; „*E clar ca lumina zilei*

¹ Conf.univ.dr., Universitatea „Aurel Vlaicu”, Arad, Facultatea de Științe Umaniste și Sociale

că...”; „*Neuitatele șlagăre vii ale dvs. le-ați adunat acum într-un album spre aducere aminte pentru tânăra generație. De ce sunteți oare așa emoționată?*”).

Această tendință a jurnalistului-orgolios comentator se întâlnește și în revistele de cultură, unde se pleacă des de la ideea că intervievatorul nu poate fi mai prejos decât invitatul său. De aceea, nu de puține ori, întrebările foarte lungi vin/vor să dovedească competența interviuatului. Iată o întrebare apărută în revista arădeană „Arca“, lungă de o pagină, format A5! „Despre vocația studiilor patristice și reperele formării teologice“, interviu semnat de Mihail Neamțu. La răspunsul interlocutorului care observă cum sute de tineri s-au călugărit, iar alții au devenit misionari și mărturisitori ai Ortodoxiei în viața cetății, urmează întrebarea a doua a dialogului, de la pagina 38: „Alții însă au rămas pe aceleași cărări ale confuziei. Îndrăznesc să fac o digresiune. Tot acest fenomen face parte dintr-un proces oarecum predictibil de redescoperire a credinței în modernitate. Orice neofit trebuia să străpungă mai multe straturi de opacitate pe parcursul unei căutări spirituale – ara mai întâi bezna produsă de absența unei cateheze a Bisericii timp de aproape cincizeci de ani, apoi protocronismele care amestecau transcendențele carpatine cu «noul Ierusalim» de la Pucioasa (inclusiv prin vocea unor episcopi ai Bisericii Ortodoxe Române). Un exemplu foarte recent este delirul subiectiv al unui universitar arădean, fost primar al urbei de pe Mureș, dl. Dumitru Branc (economist de meserie), capabil să amestece radiestezia cu Ortodoxia, pelerinajele la mormântul părintelui Arsenie Boca și venerația pentru «înțeleptul Sanat Kumara», citatul din Brâncuși cu «zeița compasiunii Guam Yin». Estetic vorbind, este un cocktail de prost-gust, însă foarte răspândit într-o cultură cu repere istorice precare, pentru care sincretismul echivalează cu toleranța iar aderența la Crezul Bisericii devine automat un exclusivism sau un fundamentalism. Mulți oameni de bună credință cad pradă acestei oferte «spiritualiste» de tip New Age în lipsa discernământului personal, a unui mediu de dialog deschis, a unor duhovnici capabili nu doar să condamne, ci și să explice erorile de judecată teologică și, în sfârșit, în absența unei educații în domeniul istoriei religiilor. Spun toate acestea pentru a înțelege situația unei întregi generații. Te-aș întreba cum ai ieșit din acest păienjeniș de trimiteri, cum ai tratat aceste abracadabrante oferte?» Spațiul nu ne permite să reproducem toate întrebările extrem de lungi ale interviului. (Vezi pe www.revistaarca.ro, întrebările de la pagina 41 a revistei cu numărul 226-227-228/2009, a treia întrebare în interviu, dar și a patra, care depășește o pagină A5 de revistă. (pp.42-44).

Cum vă simțiți ... și cu ce ocazie aici?

O întrebare care traduce proasta inspirație a jurnalistului este: „*Domnule X, cum vă simțiți în orașul nostru?*” În emisiunea de știri „Povești adevărate“ de la postul de televiziune „Acasă“, este prezentată povestea unei fete de 23 de ani, imobilizată la pat. Iată cât de „inspirat“ și „sensibil“ este ziaristul:

- (*Reporterul către tânără*): **Te afli la mare încercare, Gabriela...**

- (Reporterul către mama fetei): **Cum ați petrecut sărbătorile? Ni s-a spus că ar dori să danseze? / V-ați gândit că ați putea s-o pierdeți?**

- (reporterul către Gabriela): **Gabriela, de ce suferi tu așa? / De ce te-ncearcă Dumnezeu așa? / Pe tot parcursul materialului ai plâns. De ce? De ce aceste lacrimi? / Cât de greu trec aceste zile peste tine? Ce este în sufletul tău, ce se întâmplă acolo?**

David Randall, în **Jurnalistul universal**, Ed. „Polirom“, Iași, 1996, p.68, recomandă evitarea acestor întrebări, precizând: „A întreba o persoană care a fost implicată într-o tragedie *Cum vă simțiți?* este ca și cum i-ai sugera un răspuns-clîșeu sau un refuz de a mai răspunde la alte întrebări. Dacă aceste persoane și-au pierdut unicul fiu în catastrofa aeriană, cum ai aștepta să se simtă? Încântați? (...)“; Așadar, întrebările bune sunt cele care apar în urma răspunsului invitatului, ca o continuare fericită a replicii lui, reacție care nu este abandonată de jurnalist, ci, din contră, dusă mai departe printr-o altă întrebare, chiar dacă ea e una incomodă pentru invitat. Iată cum Eugenia Vodă (realizatoarea emisiunii *Profesioniștii*, pe TVR1) continuă „povestea“ invitatei, Mihaela Rădulescu, cu o întrebare nouă. Chiar dacă întâmplarea povestită de vedetă ar fi fost suficientă în economia interviului, Eugenia Vodă continuă cu o nouă întrebare sugerată de răspunsul divei:

Mihaela Rădulescu: - *Lucrând ca reporter începător la o televiziune, patronul m-a trimis la mare să fac un reportaj despre chiftele, la un restaurant cu care avea oarece interes. Din motive de până pe autostradă, reportajul n-a mai ajuns la timp la știri, drept pentru care am fost dată afară.*

Eugenia Vodă: – *De atunci urăști chiftelele?*

Mihaela Rădulescu: - *Definitiv! Azi n-aș mai accepta să fac un reportaj dezonorant despre chiftele.*

Eugenia Vodă: - *Crezi că e mai dezonorant să faci un reportaj despre chiftele decât să inviți în emisiune niște «chiftele» pe care nu dai doi bani, dar cu care patronul are oarece interes?*

„V-ați gândit să reveniți în România? Trebuie totuși să mori acasă“. Această întrebare e un alt exemplu care ilustrează faptul că nu de puține ori moderatorii-jurnaliști par adesea neadaptați la interlocutorii lor. Așa i se adresează Ruxandra Garofeanu într-un interviu la postul TVR Cultural, pictorului Aurel Cojan, plecat de ceva vreme în Franța. Un încurajator tablou: al sfârșitului inevitabil! Jurnalistul îl jignește pe invitat, de aceea o astfel de abordare trebuie evitată. Iată câteva întrebări dintr-un interviu cu scriitorul și deținutul politic Viorel Gheorghiuță, aflat și el la o venerabilă vârstă. Ani pe care jurnalistul îi transformă într-un avantaj în discuție: *La 80 de ani, cum priviți în urmă, d-le Gheorghiuță? Cu seninătate, cu regret, cu duioșie, cu un plus de inteligență, cu invidie pe anii care au trecut?; Cicero spunea că „împotriva bătrâneții trebuie să luptăm ca și cum ar fi o boală“. Dvs. cum vă raportați la bătrânețe?; Ați spune acum, precum Goethe, „dă-mi tinerețea înapoi?; Ce-ați dori să vi se dea înapoi, dacă ar fi posibil?; Dumnezeuastră ce-ați înțeles o dată cu înaintarea în vârstă?; Ne-ați putea spune ce câștigăm pe măsură ce îmbătrânim?*

Un alt exemplu frecvent de nedocumentare e atunci când intervievatorul își întreabă invitatul: *Cu ce ocazie pe la noi?* (Adi Igrîșan, solist al trupei „Cargo“ e întrebat de Sorin Haut; „Adi, în primul rând, cu ce ocazie acest concert?“ Dacă nici ziaristul nu știe, cine s-o

știe? Această întrebare care începe cu formula: „Cu ce ocazie...” („Cu ce ocazie pe la noi?”; „Cu ce ocazie acest eveniment?”) dovedește slaba pregătire a jurnalistului și ar trebui evitată.

Bombardamentul cu întrebări

În seria întrebărilor nereușite aș include și bombardarea invitatului cu *întrebări multiple*. Jurnalistul pare să nu mai aibă răbdare cu invitatul său, lansându-i deodată un lanț de întrebări diferite. Iată un exemplu în acest sens. În interviul cu C-tin Țoiu, semnat de George Arion, interviu apărut la pagina 538 în volumul **O istorie a societății românești contemporane în interviuri**, Ed. „Fundatia Premiile Flacăra”, București, 2005, ziaristul Arion întreabă: „V-ați născut în 1923, m-am născut în 1946. Ce ați făcut până când am devenit colegi de planetă, d-le Țoiu? Cum v-a înrăurit familia? Dar contextul istoric? V-a fost limpede drumul pe care doriți să mergeți? Ați avut modele? Ați avut o existență lineară? Ați cunoscut rupturi? Tânărul care ați fost l-ar privi cu simpatie pe cel care sunteți astăzi? Cel care sunteți astăzi l-ar judeca pe tânărul care ați fost?” Bombardat cu această luuungă întrebare, cum va răspunde invitatul? Ce va alege, dacă va alege ceva? Probabil că va răspunde la ultima întrebare, cea care o va și reține din șirul propus de jurnalist.

Tita Chiper în volumul **Într-o lumină orbitoare. Interviuri** (Ed. „Curtea Veche”, București, 2004, pp.364-365), semnatarea unor interviuri reușite cu diferite personalități, în revista „Dilema”, era convinsă că există o *morală* a omului de interviu, că există situații în care nu se pot adresa toate întrebările care îți vin în minte: „E, sigur, dacă știi că un om e ndurerat, e-ntr-un necaz sau mai știu eu, nu-l întrebi treburi care l-ar pune într-o proastă situație... decât dacă vrei...de pildă pe Tudor Mohora de la Partidul Socialist l-am întrebat de a a căzut PCR-ul. Sigur, el mi-a explicat, și pe urmă l-am întrebat dacă știe – el fusese președintele UASCR-ului, Uniunea Asociațiilor Studenților... - dacă știe care era prima îndatorire a studentului conform statutului organizației pe care o condusesse. Dl. Mohora, în 1993, mi-a spus: învățământul (...) Dl. Mohora nu știa... Era apărarea țării. Învățătura era pe locul 5...”. După Tita Chiper, în cursul unui interviu jurnalistul trebuie să fie conștient că invitații lui „sunt mai importanți decât mine” (p.371). Întrebată dacă are reguli stricte atunci când pornește un interviu, dacă pleacă hotărâtă să demonstreze ceva, Tita Chiper răspunde: „Merg cu curiozitatea mea, dar...cum să spun, încadrându-mă în teme și vrând să demonstrez celui care cotește un punct de vedere(...)” (p.372)

Teoreticianul José de Broucker ³ inventariază zece pași pentru a rata un interviu:

1. *Vă vedeți superior invitatului ce extrem de emoționat de abia așteaptă să primească vizita augustei dumneavoastră prezențe. Este, deci, inutil să vă documentați despre el. Improvizați!*
2. *Sosiți cu întârziere. Puneți ostentativ reportofonul pe masă, marcându-vă astfel teritoriul. Evitați să luați și notițe. Aveți încredere în tehnică.*
3. *Întrerupeți-l pe invitat cât mai des!*
4. *Nu fiți prea curios!*
5. *Nu-l lăsați pe interlocutor să se simtă confortabil. Poate devia oricând de la subiect!*

6. *Impuneți-vă de la început, arătând subiectului că ar face mai bine să vă asculte. Nu ezitați să-l contraziceți, pentru a vă afirma personalitatea.*
7. *Arătați forma finală a interviului subiectului ca acesta să intervină pe text, să schimbe ordinea întrebărilor, să modifice faptele și opiniile. Important nu e cititorul, ci interviuatul.*
8. *Nu începeți imediat elaborarea interviului. Lăsați să treacă mai multe zile sau săptămâni pentru decantarea ideilor.*
9. *Nu vă faceți probleme cu titlul. Un titlu sobru și neutru poate fi interesant pentru cititor.*
10. *Încercați să vă puneți în valoare. Modestia poate fi un mare defect jurnalistic.*

Alintat adesea „bijutier al cuvintelor“, ziaristul-intervievator provoacă discuții și își propune să rețină atenția cititorului său. E un „spirit curios, care cotrobăie peste tot, care deschide o fereastră spre lume, permițând cititorului, ascultătorului, telespectatorului să călătorească la nivel planetar fără a ieși din propria cameră. (...) ziaristii se fac ecoul zgomotului lumii, în încercarea lor de a-i da un sens (...)“⁴ Palmer e convins că interviuatorul care își dorește un dialog reușit pornește la drum cu lecțiile făcute, cu un plan de bătaie pentru confruntarea cu invitatul său. Aceste pregătiri îl ajută pe ziarist să nu aibă timpi morți în discuție, să pună întrebările adecvate, care să-l conducă înspre răspunsurile cele mai bune. Regizorul Daniel Pralea-Bлага este întrebat la sfârșitul discuției de jurnalist: „*Soția dumneavoastră, Oltea Blaga, este actriță aici. Putem spune că ați favorizat-o în distribuția piesei pe care o montați acum?*“⁴⁵ Această întrebare este mult mai reușită decât una de genul: „*Ce face soția dumneavoastră? Și-a dorit să joace și ea în piesa dumneavoastră?*” Prima variantă de întrebare, deși mai puțin comodă, aduce reacția interlocutorului pus în ipostaza de a lucra pe scenă cu soția alături de ceilalți actori. A doua variantă este o întrebare de complezență, care ocupă doar spațiul tipografic al interviului. Căci e normal să-ți dorești să joci pe scenă din moment ce ai ales actoria! Astfel, întrebarea devine una retorică.

Există situații în care ***numele celui interviuat ne poate sugera una dintre întrebări***. Iată de exemplu cazul actriței de la Teatrul Clasic „Ioan Slavici”, Carmen Vlaşa. Într-o întrebare, pe parcursul dialogului, se poate porni de la acest joc de cuvinte: *Vlaşa joacă fără vlaşă*, adică fără nerv, aplomb, adică prost, neinspirat! - *Carmen Vlaşa joacă fără vlaşă uneori?* Tot așa, în loc să-ți întrebi invitatul, cu formula banală și tocită de atâta folosire, „*Cum se vede viața la (înălțimea celor) 60 de ani?*“, poți reformula: „*La greci, ca și la evrei, senectutea începe la 70 de ani. Vă aflați încă departe de această vârstă, și totuși, 60 de ani constituie un prag. Cum se văd, de la această înălțime, viața, literatura, cultura?*” Sau, în locul întrebării: „*Cum vă simțiți la revenirea în țară?*“, putem opta pentru o altă variantă de întrebare, care să ne aducă o mărturisire în plus din partea invitatului: „*Sunteți plecat din România de aproape zece ani. Acum, când reveniți pentru perioade mai lungi în Arad, ce impresie vă dă mai mult de gândit?*“

Profesorul William Zinsser⁶ este convins că jumătate din tehnicile interviurii sunt învățate, iar restul ține de instinct, de știința de a ști cum să faci ca persoana din fața ta să fie relaxată, să știi când să insiști, când să ascuți, când să te oprești („*half of the skills is purely*

mechanical, the rest is instinct). Și toate pot fi învățate odată cu experiența acumulată. Și în urma unei documentări temeinice asupra invitatului. Astfel, talentul nu se manifestă decât punând în forme și modalități gazetărești: fapte, date, episoade ale experienței de viață, de muncă ale unor oameni despre care scrii acum.⁷

Așadar, ce întrebări n-ar trebui puse?

Întrebările care reflectă slaba documentare sau lipsa de documentare a jurnalistului. „*Ce ne puteți spune despre dumneavoastră?*”; „*Ce noutăți aveți despre dumneavoastră?*”; „*Ce mai faceți, d-le?*”; „*Cum vă simțiți din nou pe la noi, stimată doamnă?*”; „*Dar astăzi mai este important Cebov?*”;

Întrebările vagi, generale sau cele care mimează o curiozitate a jurnalistului: „*De ce te-ai tuns cu creastă?*” (Interviu cu Zoltan Lovas, în „Adevărul”, nr. 4961) sau „*Dar astăzi mai este important Cebov?*” (Interviu cu Laurian Oniga, în „Adevărul” din 18 februarie 2010); „*Cum ați ajuns în acest spectacol?*” (Interviu cu actrița Irina Wintze, „Adevărul”, nr.4949); „*În afară de spectacolele de la Odeon ce mai faceți?*” (Interviu cu Marius Stănescu, „Adevărul”, nr. 4952); „*În ce mai jucați?*” (Interviu cu Ștefan Bănică Jr.în „Adevărul”, nr. 4954)

Mai multe întrebări într-o singură formulare, nu de puține ori conținând în șirul interogațiilor și întrebări retorice: „*Credeți că există actualmente o situație prielnică pentru afirmarea literaturii române în străinătate? Ați observat mai multe eforturi din partea instituțiilor românești pentru promovarea culturii noastre? În contextul masivei imigrații românești în Spania, credeți că viziunea asupra culturii române a avut de câștigat?*” (așa o întreabă Ciprian Vălcan pe Viorica Pantea, profesor la Universitatea din Salamanca, în revista „Arca”, Nr. 229-230-231, p.41; Este de la sine înțeles că literatura română e mai cunoscută astăzi decât înainte de 1989!, așadar întrebarea retorică nu-și are sensul în economia interviului, ea putând fi eliminată sau înlocuită cu alta). Iată alte două exemple de bombardare a invitatului cu multiple întrebări, adunate sub o singură linie de dialog: „*Ce autori români sau spanioli credeți că ar fi important să fie introduși, prin traducere, în cultura hispanică și, respectiv, română? Există un scriitor tânăr care v-a atras atenția în mod particular? Sunteți mulțumită de calitatea traducerilor și de modul în care sunt difuzate traducerile din autori români în Spania?*” (Ilinca Ilian în dialog cu Viorica Pantea, în revista „Arca”, Nr.229-230-231, p.42); „*Care este aria de aplicație pastorală a studiului Sfinților Părinți? Ce poate face un preot cu credincioșii atunci când se întâlnesc să dezgroape comorile Sfințelor Scripturi și ale Tradiției? Ce pași ar trebui urmați pentru o introducere în universul patristic?*” (Mihail Neamțu în dialog cu Bogdan Gabriel Bucur, profesor de teologie la Duquesne University, în „Arca”, Nr. 226-227-228, p.59).

Întrebările ce conțin comentariile jurnalistului, uneori chiar propriul lui răspuns la întrebarea pe care o adresează invitatului său. De obicei acestea au o formulare pretențioasă, dorind să-l pună în lumină pe jurnalistul intervievator: „*Teatrul e un gen literar ceva mai pretențios și presupune și un coeficient de noroc pentru a avea șansa de a fi jucat. Care fu daimonul, care vă împinse, totuși, spre teatru ?*” (Interviu cu Ion Corlan, „Adevărul”, nr. 4690); „*Vă caracterizează generozitatea în relațiile cu oamenii, eleganța limbajului oficial și exigența permanentă cu cei apropiați. Sunt acestea «inovate» de succesul care v-a făcut notoriu în spațiul academic românesc?*” (Interviu cu rectorul Aurel Ardelean, „Arad Expres”, Nr. 1022, pp.6-7)

Întrebările foarte lungi, care pierd cititorul și derutează invitatul. Întrebările care conțin și răspunsul, de genul: „*Chiar doriți să câștigați jocul cu Rapid București?*”; „*Chiar vă doriți să câștigați alegerile la primărie?*”; Întrebările-cliseu, care aduc de fiecare dată răspunsuri previzibile în interviu, plictisitoare, monotone: „*Sunteți născut în asprul Maramureș. Ce v-a îndemnat să vă apucați de artă?*” (Interviu cu Onisim Colta, în „Adevărul”, nr. 4631); „*Ce v-a determinat să scrieți poezie?*”; „*Cum vă simțiți la Arad, stimată doamnă Stela Popescu?*”; „*Doamnă director, aflându-ne acum la ceas aniversar, ce înseamnă 50 de ani pentru compania MODA S.A.?*” sau „*Într-adevăr să poți rezista pentru 50 de ani pe o piață în continuă schimbare și cu pretenții tot mai mari nu este puțin lucru. Dar care este secretul longevității la MODA S.A.?*” (Interviu cu Monica Fufezan, în „Arad Expres”, Nr.1022, pp. 8-9); Întrebări la care invitatul nu are competența să răspundă. Răspunsul poate fi vag, dar îl poate surprinde pe jurnalist, returnându-i răspunsul sub forma unei întrebări de genul: „*De unde vreți să știu eu acest lucru?*”

Note:

1. Mircea Vasilescu, art. „Recursul la Pivot și la Sava“, în *Dilema*, an.X, nr.498, p.8. Întrebarea trebuie să fie clară, pentru a fi înțeleasă fără echivoc de interlocutor. Căci *Literature is the art of writing something that will be read twice; journalism what will be grasped at once. (...) Journalism is literature in a hurry*, remarcă Cyril Connolly, în **Writing Feature Articles. A Practical Guide to Methods and Markets**, 3rd edition, Brendan Hennessy, Focal Press, MPG Books Ltd., Bodmin, Cornwall, 1997, p.185.
2. În timp ce tatăl handbalistului român, Marian Cozma, ucis în primăvara lui 2009, într-o discotecă din Ungaria, își plângea fiul, aprinzându-i lumânări la căpătâi, un jurnalist de la Antena 3, Rareș Cosma, s-a apropiat și l-a întrebat așa: „Cum vă simțiți în acest moment? Simțiți durere?” Neinspirăți, ziariștii recurg la întrebări care le traduc mai degrabă nesimțirea față de durerea celuiilalt.
3. José de Broucker, **Pratique de l'information et de l'écriture journalistique**, CFPJ, Paris, 1995, p.190.
4. Michael Palmer, Denis Ruellan, **Jurnaliștii vedete, scribi sau conțopiști**, Ed. „Tritonic“, București, 2002, pp.9-10.
5. Carmen Neamțu, „Încet, încet, valorile trebuie să se așeze“, interviu în „Observator“, Nr.700.
6. **On Writing Well, An Informal Guide to Writing Nonfiction**, 3rd ed., New York: Harper&Row, 1985, p.78.
7. Ion Șinca, în „Presa Noastră“, Nr.4 (203), în artic. „Câteva considerații despre rolul și locul activității de documentare“, p.19. Investigația documentară îl pune pe reporter în situația de a emite judecăți de valoare, de a face aprecieri, fiind în opinia autorului citat, „o operă de gândire“ ce implică studiu, observare atentă, pasionantă, artă de a comunica cu oamenii, dar și „curiozitate gazetărească, atunci când te zbați pentru a descoperi fapte, apisoade cu semnificații largi, profunde“ (p.21).